

Branimir Glavičić

Zadar

O NEKIM PROBLEMIMA MARULIĆEVE DAVIDIJADE*

I

Znamenito djelo oca hrvatske književnosti — *Davidijada* — stoljećima se smatralo izgubljenim. Tek je god. 1924. registrirano u torinskoj Nacionalnoj biblioteci.¹ Ali je, stjecajem okolnosti, ponovno za neko vrijeme palo u zaborav, i konačno je naša nauka saznala za nj god. 1952.² Uskoro poslije toga doživjela je *Davidijada* dva izdanja: jedno je priređeno u zemlji,³ a drugo u inozemstvu.⁴ Napisano je otada i nekoliko vrijednih radova o njoj, pri čemu se u prvom redu težilo za tim da se što točnije ustanovi izvorni Marulićev tekst, jer je jedini rukopis u kojem nam se *Davidijada* sačuvala (pjesnikov autograf) bio od vode dosta oštećen i stoga na mnogim mjestima teško čitljiv. Taj je težak posao danas — može se smatrati — s uspjehom obavljen.⁵

Međutim, samo djelo nije još ni izdaleka onoliko istraženo koliko to zaslužuje po svojoj velikoj kulturnohistorijskoj važnosti i po svojim neospornim umjetničkim kvalitetama. Bilo je, doduše, već pojedinačnih vrijednih zapažanja o njemu, izrečeno je nekoliko mišljenja o karakteru toga djela i neka su sporna pitanja dobro uočena, ali do sada *Davidijada* nije još bila predmetom sistematske obrade gotovo ni u jednom pravcu. A bez temeljite analize njezina stila i cjelokupne pjesničke fakture nije moguće odrediti njezino mjesto u Marulićevu književnom opusu, kao ni stvoriti konačan sud o njegovoj epskoj tehnici, što drugim riječima znači da još uvijek nemamo cjelovitu sliku o Maruliću kao pjesniku i umjetniku.

Ovdje ću se osvrnuti samo na neke probleme — na one koje smatram najvažnijima u budućem radu, pa ću iznijeti svoje poglede na njih, a s time u vezi i neke rezultate svojih dosadašnjih istraživanja.

II

Veliki je umjetnički ep *Davidijada* nastao iz narativne biblijske kronike o kralju Davidu na slijedeći način:

Pjesnik uzima određeni odlomak Biblije, pa ga:

1) *krati*: ispuštajući, kao u svojoj hrvatskoj *Juditi*, brojne podatke (geografske, kronološke i genealoške) koje smatra suvišnim u svojem poetskom izlaganju;⁶ samo izuzetno ispušta detalje koje je bilo moguće poetski lijepo obraditi;⁷ tu i tamo sažima tekst predložka do te mjere da su navodi u Bibliji ne samo potpuniji nego i jasniji;⁸

2) tako pročišćeni i skraćeni tekst *prekraja*: naime, rukovodeći se umjetničkim razlozima, a da bi pojačao dramatičnost događaja koji opisuje, Marulić u *Davidijadi* mjestimice odstupa od redoslijeda epizoda kakav nalazimo u Bibliji,⁹ što je velika novina u odnosu na *Juditu*, u kojoj se strogo pridržavao narativnoga sistema naših začinjavaca;

3) *širi* ga, na više načina:

a) unoseći povremeno, radi boljega razumijevanja ili ilustracije radi, podatke iz drugih knjiga Biblije;¹⁰ unoseći podatke koje nije crpao iz samoga teksta, nego iz komentara *Vulgate*;¹¹ unoseći svoj vlastiti komentar;¹²

b) iz moralizatorskih razloga, važnije događaje popraćuje moralno-didaktičkim napomenama, sentencijama i ekskursima religiozna sadržaja, što sve zajedno zaprema u *Davidijadi* otprilike 5% stihova;

c) najznatnija proširenja, međutim, uzrokovala je, kao i u *Juditi*, *prestilizacija* predložka: dodaje uvod i eksplicit, a »po zakonu starih poet«, ugledajući se napose u Vergilija, ukrašuje *Davidijadu* svim onim elementima koji su karakteristični za antičko epsko stvaralaštvo.

Na taj je način od četrdesetak dvostupačnih stranica Biblije nastao ep od gotovo sedam tisuća heksametara; građu je rasporedio na četrnaest pjevanja, uglavnom podjednaka opsega, a kao osnovica pojedinom pjevanju poslužila su mu tri do osam stupaca Biblije.

III

Osobitost se Marulića, kao humanističkog pjesnika, ogleda u tome što on ne imitira isključivo svoje klasičke uzore, nego se, u isticanju svoje vjerske gorljivosti, često povodi — i u pojedinostima i u osnovnoj koncepciji djela — za nazorima i postupcima ranih srednjovjekovnih nabožnih pjesnika, napose starokršćanskih epičara Juvenka¹³ i Sedulija.¹⁴ To svakako valja imati na umu kad na temelju nekih njegovih militantnih stavova i u *Davidijadi* stvaramo sud o Maruliću kao čovjeku i vjerniku. Spomenimo dakle kao prvo da je Marulić, dovodeći u *Davidijadi* događaje Staroga zavjeta u tijesnu vezu s Novim, iako u pogovoru citira samo apostola Pavla,¹⁵ morao imati pred očima primjer Sedulija koji je prvi primijenio takav postupak u svojem pjesničkom djelu. Marulićeva se originalnost u tom pogledu sastoji samo u tome što je on u podužem proznom pogo-

voru tražio — skolastički pedantno, no često nategnuto i nedovoljno uvjerljivo — novozavjetne korelate za svaki pojedini starozavjetni lik i događaj koji opisuje.¹⁶

Nadalje, zazivanje boga da mu pomogne u sastavljanju djela, što Marulić čini u proemiji i drugim invokacijama duž epa, kao i zahvaljivanja Duhu svetomu za uspješno obavljen posao u eksplicitu, također je postupak koji nalazimo u kršćanskih pjesnika već od Juvenkovih vremena. Rigorozno pak odbacivanje antičke mitologije i izrazito neprijateljski stav prema njoj — koja je, uostalom, u Marulićevo doba kršćanstvu ideološki već posve bezopasna — nalazimo prvi put u Sedulija (tisuću godina prije Marulića!) koji je, tj. Sedulije, upravo zbog takvih svojih stavova slovio kao *Christianissimus poeta*.¹⁷

Također, Marulićev oštar sud o narodnom kolu i svjetovnoj pjesmi uopće u *Davidijadi* bio bi nam još čudniji kad ne bismo znali da takav isti stav — povodeći se za sv. Augustinom — zauzimanju neki rani srednjovjekovni nabožni pisci koji su u toj nedužnoj zabavi puka vidjeli ostatak poganskih običaja.¹⁸

I slične izraze afektirane skromnosti kakvi su u posveti *Davidijade*: *aggressus sum rem plane viribus meis imparem* (= prihvatio sam se predmeta kojemu moje snage zaista nisu dorasle) i u pogovoru: *a lectoribus nostris postulo, ut inconcinitati verborum meorum parcant* (= molim svoje čitaoc da mi oprostite na nespretnosti mojih riječi) — nalazimo kao *locus communis* u mnogih Marulićevih prethodnika, a svima je njima u isticanju skromnosti poslužio kao prauzor apostol Pavao.¹⁹

Vrijedno je također navesti da zlonamjerne kritičare i cjepidlake spominje u posveti svoga djela već Sedulije, pa stoga i taj podatak valja imati na umu kada se na temelju nekih pjesnikovih riječi u posveti kardinalu Grimaniju domišljamo zašto se *Davidijada* zametnula i do naših dana ostala u rukopisu. Nije li naime i tu prije riječ o prostom ugledanju na autoritativnog Sedulija nego o pjesnikovu stvarnom strahovanju hoće li njegovo djelo dobiti *imprimatur* strogih crkvenih vlasti? No odgovor to pitanje moći će dati — možda — tek detaljna analiza Marulićevih vjerskih nazora u *Davidijadi*, koja bi trebalo da pokaže da li je i u čemu je on zastranio od službenog naučavanja katoličke crkve.²⁰

*

Duboko zaokupljen religioznom i moralnodidaktičkom problematikom, Marulić je svakako pisac koji malo pažnje poklanja svemu što nema duhovni karakter, a pogotovu ljudskim strastima i ljubavi. A upravo su zbog toga neka, malobrojna, mjesta u *Davidijadi*²¹ za nas od osobite važnosti jer nam svojom lako prepoznatljivom frazeologijom (*uzdišući, čeznuo, lik ljubljene; stoji, sjedi, šeće, šapće, gori; blijed i mršav u licu*) svjedoče o nesumnjivom utjecaju suvremene svjetovne lirike na našega pjesnika i o njegovu kakvu-takvu interesu za nju.²²

IV

Što se tiče pjesničke dikcije, Marulić se veoma povodi za Vergilijem, pa je stoga normalno očekivati da i njegov jezik u *Davidijadi* pokazuje sve značajke klasičkoga latiniteta. Najvećim dijelom to i jest zaista tako. No prema onome što smo do sada već rekli o Maruliću, neće nas iznenaditi ni određena primjesa srednjovjekovnog i biblijskog latiniteta. S time u vezi iznosim ovdje samo ovih nekoliko podataka:

Elementi srednjovjekovnoga latinskog jezika možda su najuočljiviji u sintaksi rečenice. Kao prvo, tu je povremena zamjena konstrukcije akuzativa s infinitivom rečenicom s *quod*.²³

Nadalje, zavisne upitne rečenice dolaze, suprotno klasičkom uzusu, i u indikativu. Marulićeva se osobitost ogleda u slijedećem kompromisu: u takvoj rečenici s dva predikata jedan, obično prvi, može stajati u konjunktivu, a drugi u indikativu.²⁴ Osim toga, takve se rečenice mogu uvoditi i veznikom *si* mjesto, kao u klasičkom, kakvom upitnom česticom.²⁵

Utjecaj srednjovjekovnog latiniteta vidljiv je i u pojačanoj upotrebi deminutiva.²⁶

Nailazimo povremeno i na greške u kongruenciji.²⁷

Stilistika i leksik pokazuju također utjecaj srednjovjekovnoga latiniteta.²⁸

I fonetika ukazuje na srednjovjekovni izgovor pojedinih riječi.²⁹

*

Mnoge od navedenih pojava karakteristične su, naravno, i za biblijski, a i crkveni latinski jezik uopće, što vrijedi, na primjer, za upotrebu nekih grčkih riječi,³⁰ a u sintaksi, za parataktičko oblikovanje rečenice. Međutim, taj je utjecaj osobito vidljiv u leksiku koji je tijekom stoljeća stvaran za potrebe crkve.³¹ Tu su i brojne kršćanske metafore,³² koje su osobito česte, i smjele, u proznom pogovoru, a rađene su po ugledu na primjer iz poslanica sv. Petra i sv. Pavla.

Od ostalih osobitosti spominjem ovdje još samo čestu upotrebu interjeksije *ecce*.

*

Osim utjecaja srednjovjekovnoga i biblijskog latiniteta moguće je u *Davidijadi* tu i tamo nazreti utjecaj hrvatskoga supstrata, napose Marulićeva dalmatinskoga govora.³³

Na nekim mjestima nije isključen ni direktan utjecaj talijanskoga jezika, koji je Marulić vrlo dobro poznao.³⁴

V

Kako se *Davidijada* još uvijek nalazi u početnom stadiju ispitivanja, nije čudno što je i sama definicija toga djela još uvijek predmet znanstvenoga spora. Dok naime jedni smatraju *Davidijadu* religiozno-alegorijskim,³⁵ biblijsko-religioznim³⁶ ili, još kraće, kršćanskim spjevom,³⁷ drugi u njoj vide u prvom redu historijsko-junački³⁸ ili historijsko-junački i u

isto vrijeme religiozno-etički ep.³⁹ Prvi naglašuju njegov alegorijski karakter, dok ga drugi energično poriču.⁴⁰ Meni se pak čini da oba mišljenja nisu toliko oprečna a da se ne bi dala u najvećoj mjeri uskladiti. Ali kako svako od njih prilazi *Davidijadi* iz određenoga kuta promatranja, tj. pomalo jednostrano, mislim da nijedno od njih nema izgleda da bude opće prihvaćeno kao definicija.

Naime, da je *Davidijada* u prvom redu junačko-historijski ep, o tome, mislim, ne bi trebalo da bude dvojbe. Jer Marulić je uzimao građu za svoje djelo iz onoga dijela Biblije koji pripada među tzv. povijesne knjige Staroga zavjeta, a ne, na primjer, iz Proročkih knjiga ili Psalama, a i sam veli da će opjevati *slavna djela* kralja Davida;⁴¹ započinjući pak drugi dio epa, napominje da je do sada govorio o Davidu kao *vojskovođi*, a da će odsada govoriti o tome što je sve on učinio otkako je postao *kralj*.⁴² Ne govori on o Davidu isključivo kao vjerniku niti samo o njegovim moralnim kvalitetama.

Religiozno-etički karakter toga djela nije sporan; uostalom, lako je uočljiv duž cijeloga epa. Sporna je njegova alegorijska koncepcija. Međutim, alegorijska tumačenja u pogovoru i pjesnikova napomena s time u vezi u posveti,⁴³ a, možda još više, novozavjetna interpretacija jednoga starozavjetnog događaja u samoj *Davidijadi*,⁴⁴ govore svakako u prilog prvome mišljenju. Uostalom, da je svoje djelo alegorijski zamislio, humanistički pjesnik nije se smatrao obaveznim da to *expressis verbis* i kaže. Da to, na primjer, nije učinio J. Bunić u spjevu *De raptu Cerberi*,⁴⁵ danas bismo, vjerojatno, imali jedan filološki spor više.

Uzevši sve u obzir, mislim da definicija *Davidijade* — ako se njome žele obuhvatiti sve bitne crte toga djela — može biti samo kompleksna. Upravo stoga ja sam to djelo svojevremeno⁴⁶ i označio kao junački ep, historijskoga sadržaja, religiozno-etičkoga karaktera, alegorijski koncipiran. No konačna definicija, a pogotovu ocjena *Davidijade* moći će se donijeti tek pošto sva potrebna ispitivanja budu potpuno dovršena.

VI

Prema svemu što je ovdje izloženo može se zaključiti da se jedan od prvih zadataka u proučavanju *Davidijade* sastoji u tome da se ispita, u svim pojedinostima, pjesnikov odnos prema biblijskom predlošku, a zatim da se utvrdi stupanj zavisnosti i originalnosti Marulićeve u odnosu na njegove, u prvom redu, klasičke, ali i srednjovjekovne i druge uzore. Detaljna pak analiza jezika i stiha⁴⁷ *Davidijade* trebalo bi da označi početak svestranijega i dubljeg proučavanja naše latinističke baštine u tome pravcu.

I na kraju, naglasio bih da se važnost proučavanja *Davidijade*, za našu nauku posebno, sastoji u slijedećem:

- da se analizom njezina stila i cjelokupne pjesničke fature odredi njezin odnos prema *Juditi*, koja se do pronalaska *Davidijade* smatrala najboljim Marulićevim djelom;
- da se dobije solidna baza za usporedbu s tzv. splitskim ulomkom *Davidijade*, djelom nekoga pjesnikova suvremenika znatne umjetničke vrijednosti;⁴⁸
- da se Marulićeva tehnika obrade biblijskog predloška može detaljno usporediti s tehnikom ostalih naših humanista koji su obrađivali istu tematiku.

BILJEŠKE

* Ovaj rad predstavlja, većim dijelom, hrvatsku verziju moga referata *Die Bedeutung der Forschung der Davidias Marulić's*, održanog na XIII međunarodnom kongresu za antičke studije komiteta »Eirene« u Dubrovniku (7—12. X 1974), a oboje zajedno čini isječak iz opsežnije studije o istoj problematici, koja će uskoro izaći u *Radovima Filozofskoga fakulteta u Zadru*.

¹ Prvi put je rukopis *Davidijade* spomenut u *Inventari dei manoscritti delle Biblioteche d'Italia*, Firenca (Olschi), 1924, sv. 28, str. 118. Ali je taj važan bibliografski podatak izmakao tada pažnji naše nauke.

² Na kraju istoga rukopisa u kojem nam se sačuvala *Davidijada* nalazi se Marulićev latinski prijevod početka Danteove *Božanske komedije*. Slučaj je htio da je upravo taj pjesnikov, umjetnički skroman, književni pokušaj prvi svratio na se pažnju nauke: pišući o Maruliću kao prevodiocu Dantea, talijanski je učenjak C. Dionisotti u radu »Marco Marulo traduttore di Dante« [*Miscellanea di scritti di bibliografia ed erudizione in memoria di Luigi Ferrari*, Firenca (Olschi), 1952, str. 233. i d.] dao i nekoliko usputnih napomena o *Davidijadi*. Tako upravo njemu zahvaljujemo ponovni pronalazak *Davidijade*.

³ *Editio princeps* priredio je J. Badalić: *Marko Marulić, Davidias* (JAZU, »Stari pisci hrvatski«, knj. 31), Zagreb, 1954.

⁴ Drugo je izdanje objavio M. Marcovich: *M. Maruli Davidiadis libri XIV*, Mérida (Venezuela), 1957.

⁵ Najveća zasluga u tom pogledu pripada akademiku dr V. Gortanu, koji je u nizu radova od god. 1954—1960. uložio mnogo truda da bismo dobili što točniji tekst *Davidijade*: najprije je sudjelovao u sastavljanju *Dodatka* (*Addenda et corrigenda*) uz *editio princeps*, a zatim je u nekoliko mahova pisao u časopisu *Živa antika* (Skoplje) o problemima teksta *Davidijade*, bilo u vezi sa samim rukopisom bilo u vezi s prvim dvjema izdanjima i njihovim nedostacima takve vrste:

a) »O tekstu prvoga izdanja Marulićeve *Davidijade*«, *Ž. A.* 5/1955, sv. 1, str. 95—103;

b) »O prozodiji u Marulićevoj *Davidijadi*«, *ibid.*, 5/1955, sv. 1, str. 104—110;

c) »Iz Marulićeve *Davidijade*«, *ibid.*, 6/1956, sv. 2, str. 242—249;

d) »Miroslavus Marcovich, M. Maruli Davidiadis libri XIV (XXIV + 270), Merida, Venezuela, 1957«, *ibid.*, 8/1958, sv. 1, str. 169—172;

e) »Za što tačniji tekst Marulićeve *Davidijade*«, *ibid.*, 10/1960, sv. 1—2, str. 263—267.

U najnovije vrijeme govori o nekim spornim lekcijama M. Marcovich: »On the Davidiad of Marko Marulić«, *Acta conventus Neo-Latini Lovaniensis* (Proceedings of the First International Congress of Neo-Latin Studies, Louvain 23—28 August 1971. Edited by J. Ijsewijn and E. Kessler, München, 1973, Leuven University Press — Wilhelm Fink Verlag), str. 371—380, napose 374—375.

Konačno je tekst *Davidijade* dotjeran u trećem, dvojezičnom izdanju (JAZU: latinski tekst priredio V. Gortan, a hrvatski prijevod u stihu izvornika s komentarom B. Glavičić), koje upravo izlazi iz tiska.

⁶ Npr. za Mikalu veli da ju je Šaul predao *nekome* Paltiju (V, 105), a u Bibliji stoji: »Paltiju, sinu Lajiša iz Galima« (1 Sam 25, 44).

⁷ Npr. govoreći o junaku Eleazaru (XIII, 90. i d.), ispušta slijedeći biblijski podatak: »Udarao je Filistejce dok mu se ruka nije ukočila i ostala kao prirasla uz mač« (2 Sam 23, 10).

⁸ Npr. o pogibiji Šaulovoj daje Biblija i ovaj podatak: »Izenadiše ga strijelci s lukovima, i on pade teško ranjen od strijelaca« (1 Sam 31, 3). Govoreći o Sibi, pjesnik navodi samo ovo: *Saulis erat servus tunc illic* (= ondje) *nomine Siba* (IX, 1), a u Bibliji stoji potpunije: »A bijaše u Šaulovoj kući sluga po imenu Siba« (2 Sam 9, 2).

⁹ Npr. David saznaje za židovski poraz u ratu s Filistejcima neposredno poslije uspješno završene vojne protiv Amalečana, što pjesnik popraća ovim riječima: *O quam festino turbantur gaudia luctu* (= Kako li žalost može odjednom pomutiti radost!), VI 354. U Bibliji su pak događaji prikazani, manje dramatično, ovim redoslijedom: vojna protiv Amalečana, židovski poraz na Gilboi, izvještaj glasnika s bojišta (1 Sam 30 — 2 Sam 1).

¹⁰ Npr. neprilike Filistejaca s kovčegom zavjetnim (VIII, 164. i d.) spomenute su u Bibliji prije: 1 Sam 5 i d. Sama izrada kovčega (VIII, 146—163) opisana je u Izl 37, 1—9.

¹¹ Npr. pojava duha proroka Samuela na zaviz vračare (V, 391, i d.) nije u samoj Bibliji prokomentirana (isp. 1 Sam 28, 3—25). Tek komentatori Biblije, osuđujući zazivanje duhova kao demonski čin, vele da se Samuel javio ne na poziv vračare, nego po volji božjoj da Šaula upozori na njegov kraj. Tako isto taj događaj komentira i Marulić (V, 421. i d.).

¹² Isp. npr. V, 100. i d.: Ahinoama postaje druga Davidova žena. Da bi objasnio zašto se i njome pravovjerni David oženio, pjesnik veli: »*quia lege licebat de tribubus propriis plures adducere sponsas*« (= Kako je zakon dopuštao dovesti više žena iz svog plemena...).

¹³ Živio u IV st. naše ere i prenio u latinske heksametre četiri evanđelja.

¹⁴ Živio u V st. naše ere i napisao djelo *Carmen paschale* (= Uskrсна pjesma), u kojem je opjevao starozavjetna lica i Kristova čudesa.

¹⁵ Isp. početak pogovora (*Tropologica Davidiadis expositio* = Alegorijsko tumačenje Davidijade): *Sub Veteris Instrumenti historiis Novi latere mysteria apostolus* (sc. Paulus) *testatur dicens: Omnia illis contingebant in figuram* (= Da se pod povijesti Starog zavjeta kriju otajstva Novoga, svjedoči nam apostol govoreći: »Sve se to njima dogodilo da bude za primjer.)).

¹⁶ Isp. npr. u uvodu pogovora: *In omnibus fere Davidem puto personam gerere Christi. Saulem autem Iudeos, qui Christum persequebantur, significare* (= Smatram da David gotovo u svemu predstavlja lik Kristov, a da Šaul označuje Židove koji su progonili Krista).

¹⁷ U vezi s antičkom mitologijom upotrebljava Marulić u *Davidijadi* ove izraze: *vatum commenta priorum* (= laži pjesnika davnih), I 241, i *prophana fex* (= pogansko smeće), I 249, a prema Juvenku ističe da se sâm nadahnjuje na svetoj vodi Jordana (I, 251). Isp. i V. Gortan, »Antička mitologija u Marulićevoj *Davidijadi*«, *Zbornik radova Filoz. fak. u Zagrebu*, 3/1955, str. 113. i d.

¹⁸ Isp. II, 271. i d.: *Ista voluptas, incerta, instabilis, levis, impia, reproba, fallax, spernenda est nobis. Non est apprendere dignus immortale bonum, cui sunt mortalia cordi, quem male terreni foedant contagia luxus* (= Prezreti valja nasladu ovu neizvjesnu, nestalnu, laku, bezbožnu, lošu i lažnu. Jer nije vrijedan da primi besmrtno dobro onaj kom smrtne leže na srcu stvari i koga po zlu zemaljska razbluda kalja).

¹⁹ Kuriozitet radi napominjem da se i direktan utjecaj sv. Pavla može mjestimice nazreti u *Davidijadi*. Isp. I, 17—19: *Hinc unum celebrare deum, virtute creata cuius cuncta forent, coepit, terramque polumque qui regat et sensus cunctis vitamque ministret* (= Tako započe on, tj. židovski narod, veličati jednoga boga, čija je ruka sve učinila, boga, vladara neba i zemlje, što svima osjetila daje i život): Dj 17, 24—25: »Bog, Stvoritelj svijeta i svega što je u njemu... koji svima daje životni dah i sve ostalo«.

²⁰ Za sada isp. njegove oštre riječi protiv braka, koji je jedan od svetih sakramenata kršćanske vjere: savršeni se vjernici, prema Maruliću, klone druženja sa suprotnim spolom zbog zavjeta čista života, pa stoga *preziru* i sam brak (XIII, 181—182). Suprotno tome isp. riječi apostola Pavla u 1 Kor 7. Takva je rigoroznost — svojstvena u praksi monasima — mogla već mirisati na herezu, i to onu s kojom je Rim u proteklim stoljećima imao mnogo muke, a nikad je u nas nije posve iskorijenio. Naime, upravo tako bogumili su zamišljali svoje »savršene«. Naravno, bilo bi pretjerano Maruliću — tako gorljivom vjerniku i osvjedočenom katoliku — imputirati takve heretičke misli, ali ovako nezgodno izrečen, prerigorozan stav prema braku mogao je već sâm biti sasvim dovoljan razlog da mu *Davidijada* ne bude tiskana.

²¹ Isp. II, 130. i d. (David zaljubljen u Mikalu) i X, 19. i d. (Amnonovi ljubavni jadi).

²² S time u vezi vrijedno je spomenuti da je određen utjecaj petrarkizma utvrđen u srodnom njegovu djelu, hrvatskoj *Juditi*; isp. P. Skok, »O stilu Marulićeve *Judite*«, *Zbornik Marka Marulića*, Zagreb (JAZU), 1950, str. 207.

²³ Isp. npr. I, 430—4: *dicere* (= *dicebat*) *quod... inciderit* (mj. *se incidisse*).

²⁴ Isp. npr. I, 266: *Rogat unde veniat aut quid venere petitum* (mj. *venierint*).

²⁵ Isp. npr. III, 202—3: *perpende si iustius est...*

²⁶ Tu valja razlikovati izraze poniznosti i afektirane skromnosti (kakvi su, na primjer, *opusculum* i *clientulus* u posveti) od onih koji su, možda, uneseni iz metričkih razloga (npr. V, 31: *ocelli* i X, 177: *ocellos*), dok im je deminutivno značenje sumnjivo (riječ je naime u oba slučaja o očima pijana čovjeka).

²⁷ Isp. II, 137—8: *gaudet se adeptum modos quo ipsum cogat...* (mj. *quibus*).

²⁸ Tu je, kao prvo, pojačana upotreba grčkih riječi; na primjer, u prva tri pjevanja nalazimo čak pedesetak grčkih imeničkih pojmova, od kojih se neki javljaju i više puta.

²⁹ Isp. npr. *iocundus* (I, 154), mj. *iucundus*.

³⁰ Isp. npr. *episcopus*, *patriarcha*, *mysterium*, *mysticus*, *demon*, *chrisma*, *mitra*, *prophetare*, *idolum* i dr.

³¹ Npr. *sanctitas*, *sanctitudo*, *trinitas*, *christicola*, *fidelis* (= vjernik), *virtus* (= = snaga) te izrazi poput *nostra fex* (= kaljuža naša, tj. zemlja u opreci prema nebu i životu vječnom na njemu, II 265), *exitum mortis aeternae* (= propast vječite smrti, tj. pakao, IX 371), *reddere terrae* (= vratiti zemlji, tj. pokopati, XI 319/20) i dr.

³² Isp. npr. *cassis fidei*, *thorax spei*, *gladius veritatis*, *corona martyrii*, *ara crucis*, *arca consilii divini* (= kaciga vjere, oklop nade, mač istine, kruna mučeništva, žrtvenik križa, kovčeg odluke božje) itd.

³³ Isp. npr. II, 188: *patribus iussit disperdere natos* (= očevima je naredila da ubiju sinove); no tako se u stvari (s dativom lica kojemu se što zapovijeda) prevodi na hrvatski konstrukcija akuzativa s infinitivom, koja je u latinskom uobičajena uz glagol *iubere*. — Ili III, 466 *fugam fecit* (= »učini bijeg« = pobježe): *fugam facere* vrlo je rijedak izraz u latinskom; ako se već taj pojam opisuju, onda su običniji izrazi *fugam (com)parare*, *petere*, *capere*, *Fugam facere* nezgodno je i zbog toga što bi to moglo značiti dvoje: *fugere* (= bježati) i *in fugam conicere* (= natjerati u bijeg). Stoga sam sklon da ovdje radije vidim utjecaj Marulićeva dalmatinskoga govora, u kojem su takve i slične perifrize, kako je to utvrđeno na *Juditi* (isp. Skok, o. c., str. 173), nastale ugledanjem na talijanski jezik.

³⁴ Isp. što je rečeno u bilj. 2.

³⁵ Isp. Badalić, o. c., str. 20.

³⁶ Isp. Gortan, »Čitajući Marulićevu *Davidijadu* i *Juditu*...«, Čakavska rič, 2/1972, br. 1, str. 36. i 44.

³⁷ Isp. Gortan, *Hrvatski latinisti* (»Pet stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, knj. 2, Zagreb, 1969.), sv. I, str. 229.

³⁸ Isp. Marcovich, cit. članak u *Acta conventus...*, str. 373.

³⁹ Marcovich u svojem izdanju *Davidijade*, str. XIII.

⁴⁰ Marcovich u cit. članku u *Acta conventus...*, str. 373.

⁴¹ Isp. I, 1: *Davidis memorare pii gesta incllyta regis* (= kazivati slavna djela pobožnoga kralja Davida).

⁴² Isp. VII, 1. i d.

⁴³ *Deinde historiae veteris contextum ostendi novae esse figuram* (= Nadalje sam pokazao da je sadržaj Staroga zavjeta slika Novoga).

⁴⁴ Isp. IV, 176. i d.: *Petra dividens* (= »Stijena koja dijeli« = Klanac razlaza), mjesto na kojem je Šaul odustao od potjere za Davidom, Maruliću je Krist koji će na sudnjem danu odvojiti pravednike (blage janjce) od nepravednika (napasnih jaraca).

⁴⁵ U posveti papi Leonu X izričito veli da tri pjevanja toga njegova epa pjevaju o Kristu u Herkulovu liku (*Christum Herculeae canunt figura*), a drugome je izdanju čak promijenio naslov (Rim, 1526), pa pred prvim pjevanjem nalazimo *Sub figura Herculis Christi praeludium*, a pred ostalim dvjema, s neznatnom izmjenom, *Christi sub figura Herculis praeludium* (= Kristova prasluka u Herkulovu liku). Nije li, možda, tako postupio ugledajući se u Marulićev alegorijski pogovor? Smatra se naime, s velikom vjerojatnošću, da je *Davidijada* napisana nešto ranije, negdje između god. 1506. i 1516.

⁴⁶ Isp. »Uvodnu napomenu uz prijevod Marulićeve *Davidijade*«, *Forum* (Zagreb), 12/1973, br. 9, str. 387.

⁴⁷ Heksametar naših latinista dosad je slabo, bolje reći — uopće još nije bio istraživan kao metrička cjelina. No takvu bi analizu trebalo svakako izvršiti za *Davidijadu*, jer bi nam ona pokazala, pored ostaloga, koliko se Marulić uspio i stihovno približiti svome uzoru — Vergiliju.

⁴⁸ Isp. O tome поблиže u Badalića, o. c., str. 35. i d.

(Predavanje održano na Znanstvenom razgovoru o Marku Maruliću, 17. prosinca 1974. u Hrvatskom filološkom društvu u Zagrebu).